

چالش‌های صدور چک الکترونیکی در نظام حقوقی ایران و فرانسه

کوثر نظری^۱

* نوع مقاله: پژوهشی / تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۳۱ / تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۰

کدمقاله: JHVMN-۲۵۰۶-۱۳۰۵

چکیده

با گسترش فناوری‌های نوین در عرصه خدمات بانکی، چک الکترونیکی به‌عنوان جایگزینی برای چک کاغذی در نظام‌های مالی مطرح شده است. این تحول، علاوه بر تسهیل و تسریع تراکنش‌ها، امنیت و شفافیت بیشتری به نظام پرداخت می‌بخشد. در این میان، کشورهای مختلف از جمله ایران و فرانسه با چالش‌های متعددی در زمینه تطبیق ساختارهای حقوقی و فنی خود با الزامات این ابزار نوین مالی روبه‌رو هستند. درک درست این چالش‌ها مستلزم بررسی تطبیقی حقوقی و فنی در دو نظام مذکور است. این پژوهش در پی آن است که به این پرسش پاسخ دهد: چه چالش‌های حقوقی و نهادی در مسیر استقرار کامل چک الکترونیکی در ایران و فرانسه وجود دارد، و چه راهکارهایی برای رفع آن‌ها می‌توان پیشنهاد داد؟ هدف پژوهش آن است که با تحلیل تطبیقی چالش‌های موجود، موانع تحقق کامل چک الکترونیکی در دو نظام را شناسایی کرده و بسترهای اصلاحی مناسب را معرفی کند. روش پژوهش به‌صورت تحلیلی-توصیفی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، قوانین داخلی، مقررات اروپایی و رویه‌های قضایی بوده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که در ایران، فقدان زیرساخت‌های فنی، نبود قانون خاص برای چک الکترونیکی و خلأ مقررات امنیتی، از موانع اصلی است؛ در حالی که در فرانسه، چالش‌ها بیشتر ناظر به هماهنگی نهادها، حفظ حریم خصوصی، و تفسیر قضایی از اسناد الکترونیکی است. در نتیجه، توسعه چک الکترونیکی مستلزم تصویب قوانین صریح، ایجاد سازوکارهای فنی مطمئن، و تعامل نهادهای قضایی، مالی و فناوری در هر دو کشور است؛ و فرانسه با رویکرد تدریجی و نظام‌مند خود می‌تواند الگویی مفید برای ایران ارائه دهد.

واژگان کلیدی: چک الکترونیکی، بانک‌داری الکترونیکی، پرداخت الکترونیکی، پول الکترونیکی، امضای الکترونیکی.

^۱. کارشناسی‌ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
kousar.nazari^{۸۱}@gmail.com

مقدمه

در دهه‌های اخیر، گسترش فناوری‌های دیجیتال و تحول در خدمات مالی و بانکی، به تدریج ساختار سنتی ابزارهای پرداخت را دگرگون کرده است. یکی از مهم‌ترین جلوه‌های این تحول، حرکت به سوی حذف تدریجی اسناد کاغذی و جایگزینی آن‌ها با اسناد الکترونیکی است. در این میان، چک الکترونیکی به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای نوین پرداخت، توجه نظام‌های حقوقی و اقتصادی را به خود جلب کرده است. چک الکترونیکی برخلاف چک سنتی، بدون نیاز به صدور فیزیکی و صرفاً در بستر سامانه‌های دیجیتال بانکی صادر، امضا و منتقل می‌شود. این شیوه، مزایای متعددی از جمله سرعت بیشتر، کاهش هزینه، ردیابی بهتر تراکنش‌ها، امنیت بیشتر در برابر جعل، و حذف واسطه‌های پرهزینه را به همراه دارد. با این حال، ورود چک الکترونیکی به عرصه معاملات، تنها یک تحول فناورانه نیست، بلکه مستلزم بازنگری عمیق در ساختارهای حقوقی سنتی است. اسناد تجاری، از جمله چک، در نظام‌های حقوقی به طور سنتی ماهیت فیزیکی داشته و به قواعدی استوار بوده‌اند که بر پایه ظاهر، امضا و ارائه عینی سند بنا شده‌اند. اکنون، با حذف عنصر مادی، ضرورت تفسیر مفاهیم سنتی مانند "سند"، "امضا"، "ظهنویسی"، و حتی "اعتراض" در قالب دیجیتال، پرسش‌های بنیادینی را مطرح کرده است. از سوی دیگر، هرچند برخی نظام‌های حقوقی پیشرفته مانند فرانسه، از طریق اصلاح قوانین، وضع مقررات خاص و توسعه زیرساخت‌های فنی، مسیر گذار به چک الکترونیکی را با دقت دنبال کرده‌اند، اما همچنان با چالش‌هایی نظیر مسئولیت مدنی در جعل الکترونیکی، اعتبار حقوقی امضای دیجیتال، و تضاد میان قوانین سنتی و مقتضیات دیجیتال مواجه هستند. در ایران نیز، با وجود برخی تلاش‌ها برای تحول نظام پرداخت و استقرار سامانه‌های الکترونیکی نظیر چک‌صیادی، هنوز زیرساخت‌های حقوقی لازم برای شناسایی رسمی چک الکترونیکی و تسهیل روابط حقوقی ناشی از آن به طور کامل فراهم نشده است. تفاوت در میزان آمادگی حقوقی، فنی و نهادی در دو کشور ایران و فرانسه، زمینه‌ای مناسب برای تحلیل تطبیقی این موضوع فراهم می‌آورد. بررسی تجربه فرانسه که هم‌زمان از بستر مقررات اتحادیه اروپا و فناوری‌های پیشرفته بهره می‌برد، می‌تواند چشم‌انداز روشنی از نحوه تطبیق مقررات سنتی با تحولات دیجیتال ارائه دهد. در مقابل، تحلیل چالش‌های حقوقی ایران در این زمینه، می‌تواند بستر مناسبی برای پیشنهاد اصلاحات قانونی و نهادی فراهم سازد. از همین رو، این پرسش اساسی مطرح می‌شود که: مهم‌ترین چالش‌های حقوقی و نهادی پیش‌روی صدور و استفاده از چک الکترونیکی در نظام‌های حقوقی ایران و فرانسه چیست، و هر یک از این دو کشور چگونه با این چالش‌ها مواجه شده‌اند؟

هدف این پژوهش، بررسی و تحلیل تطبیقی چالش‌های صدور چک الکترونیکی در نظام حقوقی ایران و فرانسه، با تمرکز بر ابعاد حقوق خصوصی از جمله اعتبار اسناد، مسئولیت مدنی، امضای دیجیتال، و نقش نهادهای بانکی و قضایی در حمایت از این تحول است. این پژوهش همچنین تلاش می‌کند تا راهکارهایی پیشنهادی برای اصلاح قوانین داخلی ایران، با الهام از تجربه‌های فرانسه و چارچوب مقررات اروپایی، ارائه دهد.

برای نیل به این هدف، ابتدا مبانی نظری و تعاریف کلیدی مرتبط با چک الکترونیکی، جایگاه آن در نظام اسناد تجاری و پیش‌نیازهای قانونی آن بررسی می‌شود. در ادامه، ساختار حقوقی و نهادی مرتبط با چک الکترونیکی در دو کشور به‌طور تطبیقی تحلیل خواهد شد. تمرکز خاص بر مسائل مسئولیت مدنی ناشی از جعل، نقش امضای دیجیتال در اثبات اصالت چک، و چالش‌های قضایی در پذیرش این ابزار در دعوی تجاری خواهد بود. همچنین نگاهی به نحوه مواجهه بانک‌های مرکزی، نقش سامانه‌های نظارتی و ضمانت اجراهای قانونی نیز در ساختار پژوهش گنجانده شده است. هدف از این ترتیب، ارائه تحلیلی منسجم و چندلایه از وضعیت موجود و ترسیم راهبردهای اصلاحی ممکن است. جنبه نوآورانه این پژوهش، در چند محور برجسته می‌شود: نخست آن که این پژوهش با رویکردی تطبیقی، نه تنها تفاوت‌های حقوقی و ساختاری را بررسی می‌کند، بلکه تلاش دارد تا نشان دهد چگونه الگوهای موفق یک کشور (فرانسه) می‌تواند در زمینه بومی‌شده، راهگشای تحول در کشور دیگر (ایران) باشد. دوم آن که توجه به نقش فناوری‌های نوین از منظر حقوق خصوصی، و تمرکز بر اسناد تجاری در بستر دیجیتال، حوزه‌ای است که تاکنون کمتر به آن پرداخته شده است. در نهایت، این پژوهش با نگاهی انتقادی و راهبردی، به دنبال پیوند میان قواعد سنتی حقوق تجارت با الزامات جهان دیجیتال است؛ امری که در گذار حقوقی ایران به سوی اقتصاد هوشمند، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر به شمار می‌رود.

۱- مفهوم چک الکترونیکی در حقوق ایران و فرانسه

چک الکترونیکی، روشی نوین در پرداخت‌های دیجیتال است که به دو دسته اصلی تقسیم می‌شود: چک الکترونیکی اصیل و چک الکترونیکی جایگزین. چک الکترونیکی اصیل، نوعی سند تجاری الکترونیکی است که به طور کامل بر بستر اینترنت طراحی شده و علاوه بر دارا بودن تمام ویژگی‌های چک کاغذی، فاقد معایب آن است. این نوع چک، امنیت بالایی در انتقال اطلاعات دارد و تمامی ضوابط امنیتی را رعایت می‌کند. هرچند روش‌های دیگری نیز برای صدور چک الکترونیکی وجود

دارند، اما این روش‌ها کاملاً مطابق با مفهوم واقعی چک الکترونیکی نیستند و فقط تحت مقررات مرتبط با آن قرار می‌گیرند. روش‌های نوین در زمینه پرداخت‌های الکترونیکی، مانند تبدیل چک‌های سنتی به فرمت دیجیتال و اسکن آن‌ها، به‌عنوان چک‌های الکترونیکی جایگزین شناخته می‌شوند. این نوع چک‌ها به‌ویژه در معاملات تجاری بین شرکت‌ها (B2B)^۱ مورد استفاده قرار می‌گیرند و روز به روز در حال گسترش هستند. در این زمینه، ایالات متحده آمریکا پیشگام بوده و بانک‌هایی مانند بانک سرو، مارک چک، و تلچک را می‌توان نام برد. مشتریان قادرند این چک‌های الکترونیکی را به‌صورت آنلاین به فروشندگان ارسال کنند. فروشنده با افزودن امضای الکترونیکی خود، چک را ظهورنویسی می‌کند و سپس آن را به بانک خود ارسال می‌نماید. این فرآیند نیازمند آگاهی مشتریان از نحوه کار با این نوع چک‌ها است. در پرداخت‌های الکترونیکی، حفظ امنیت داده‌های مرتبط با پرداخت‌ها از اهمیت بالایی برخوردار است. واسطه‌ها و دریافت‌کنندگان باید در این زمینه دقت لازم را داشته باشند تا حریم خصوصی افراد حفظ شود. همچنین، در چک‌های الکترونیکی، همانند چک‌های سنتی، باید به جنبه‌های شکلی و ماهوی آن توجه شود تا اعتبار آن‌ها تضمین گردد (مسعودی، ۱۳۹۰: ۸).

در حقوق فرانسه، مفهوم چک الکترونیکی به‌عنوان یک نوآوری دیجیتال در عرصه تجارت معرفی شده است. این نوع چک، مشابه چک کاغذی، برای پرداخت مبالغ مشخص مورد استفاده قرار می‌گیرد، اما با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، به‌صورت دیجیتال صادر، امضا و منتقل می‌شود. هدف از طراحی این سیستم، تسهیل فرآیندهای مالی و تضمین امنیت و اعتبار تراکنش‌ها است. چک الکترونیکی بر پایه اصول حقوقی چک در قانون تجارت فرانسه شکل گرفته و با پذیرش امضای الکترونیکی به‌عنوان امضای معتبر، از لحاظ قانونی نیز مورد تأیید قرار گرفته است. این سیستم، امکان انجام تراکنش‌های مالی را به‌صورت کاملاً دیجیتال و بدون نیاز به اسناد کاغذی فراهم می‌کند، که نه تنها روند پرداخت را تسریع می‌کند، بلکه در حفظ محیط زیست نیز نقش دارد (Nassili and Haoues, ۲۰۱۴: ۳۸۷-۳۷۴).

^۱ B2B به هر معامله تجاری الکترونیکی گفته می‌شود که یک بنگاه با بنگاهی دیگر، به‌صورت الکترونیکی معامله می‌کند و در این معامله از اسناد تجاری الکترونیکی استفاده می‌نمایند.

۲- شرایط چک الکترونیکی

با توجه به اینکه اعتبار چک الکترونیک همانند چک سنتی به شرایط شکلی و ماهوی آن بستگی دارد، در این مبحث به اختصار به این شرایط می‌پردازیم. البته که شرایط شکلی و ماهوی هم در حقوق ایران و هم در حقوق فرانسه به یک نحو است، بر همین مبنا در اینجا به صورت کلی بیان می‌شود.

۲-۱- شرایط ماهوی

در چک الکترونیکی، همانند چک سنتی، اصول اساسی حقوقی مانند قصد، رضایت، اهلیت و مشروعیت باید رعایت شود. این اوصاف ماهوی برای تضمین اعتبار و صحت صدور چک ضروری هستند و باید مطابق با اصول حقوق مدنی مورد حمایت قرار گیرند. به این ترتیب، شرایط لازم برای حفظ حقوق قانونی در این فرایند تضمین می‌شود. همچنین شرایط ماهوی به محتوای واقعی و حقوقی چک مربوط می‌شود و شامل موارد زیر است:

- اعتبار حساب صادرکننده چک و وجود موجودی کافی برای پرداخت.

- صحت و درستی اطلاعات حساب بانکی، شامل شماره حساب و اطلاعات بانکی مرتبط.

- عدم وجود هرگونه محدودیت یا ممنوعیت قانونی در حساب صادرکننده.

۲-۲- شرایط شکلی

چک الکترونیکی، به عنوان یک پیام داده‌ای، برای برخورداری از حمایت قانونی مشابه چک‌های کاغذی، باید الزامات قانونی مشخصی را رعایت کند. این الزامات شامل موارد ذکر شده در قانون تجارت و قانون صدور چک است، و همچنین باید با شرایط تعیین شده در قانون تجارت الکترونیکی ایران مصوب ۱۳۸۲ و دستورالعمل صدور دستور پرداخت و انتقال وجه مصوب ۱۳۸۵ مطابقت داشته باشد. این قوانین تضمین می‌کنند که چک الکترونیکی معتبر بوده و از امنیت و اعتبار لازم برخوردار است (لورگی، ۱۳۹۹: ۵۷). این شرایط عبارت‌اند از:

برای صدور چک الکترونیکی، مشخصات مختلفی از جمله مبلغ چک، واحد پول، مشخصات صادرکننده، مشخصات ذینفع یا دارنده چک، و تاریخ صدور و پرداخت باید مشخص شود. چک الکترونیکی با امضای الکترونیکی صادر می‌شود که معادل امضای دستی است و مورد حمایت قانون قرار دارد. در این راستا، امضای الکترونیکی انواع مختلف دارد، از جمله امضای ساده و مطمئن که در چک‌های الکترونیکی استفاده می‌شود.

۳- چالش‌های چک الکترونیکی

منظور از چالش‌های چک‌های الکترونیکی وضعیت‌ها پیچیده و مشکلاتی است که برای مواجهه با آن‌ها، نیازمند بررسی و اتخاذ تدابیر مناسب هستیم. این چالش‌ها به دو دسته تقسیم می‌شوند که عبارتند از: چالش‌های ناشی از پیچیدگی و حالت‌های مختلف چک الکترونیکی و چالش‌های ناشی از ابعاد حقوقی، اقتصادی و بانکی چک‌های الکترونیکی توضیح هر کدام از این چالش‌ها به شرح زیر است:

۳-۱- چالش‌های ناشی از پیچیدگی

در سیستم چک‌های الکترونیکی، چندین طرف درگیر وجود دارند: پرداخت‌کننده (صاحب چک)، دریافت‌کننده (ذی‌نفع)، بانک‌های پرداخت‌کننده و دریافت‌کننده، و اتاق پایاپای. این سیستم شامل دفترچه‌ای از چک‌های الکترونیکی است که توسط بانک بر روی یک کارت هوشمند بارگذاری می‌شود. بانک به مشتری یک رمز عبور (PIN) اختصاص می‌دهد تا بتواند قفل کارت هوشمند را باز کند، و مشتری می‌تواند آن را بعداً تغییر دهد.

هنگام نوشتن چک، مشتری با استفاده از PIN، قفل کارت هوشمند را باز می‌کند. سپس، با استفاده از زوج کلیدهای عمومی و خصوصی درون کارت هوشمند، می‌تواند چک را به صورت ایمن و خارج از شبکه ایجاد و امضا کند. این امر امنیت بالایی را تضمین می‌کند. در صورت مفقود شدن کارت هوشمند، پرداخت‌کننده می‌تواند برای توقف پرداخت چک‌های باقیمانده درخواست دهد و دفترچه جدیدی دریافت کند. برخلاف کارت‌های اعتباری و پول الکترونیکی که دارای محدودیت مبلغ هستند، چک‌های الکترونیکی محدودیتی ندارند، و این ویژگی آن‌ها را برای پرداخت‌های بزرگ شرکت‌ها و دولت‌ها ایده‌آل می‌کند.

یکی از مزایای مهم چک‌های الکترونیکی، امکان پرداخت مستقیم از حساب بانکی است که به بهبود نقدینگی کمک می‌کند. در مقایسه با پول الکترونیکی، که مفقود شدن کارت به معنای از دست رفتن پول است، در چک‌های الکترونیکی، پول در بانک باقی می‌ماند. تحول در سیستم‌های پرداخت، از جمله چک‌های الکترونیکی، برای ورود ایران به عرصه تجارت الکترونیکی ضروری است. این چک‌ها برای تمام دارندگان حساب، صرف نظر از اندازه، قابل استفاده هستند و در مقایسه با سایر روش‌های پرداخت الکترونیکی، امنیت بالاتری ارائه می‌دهند. آنها داده‌های مشابه چک‌های کاغذی را به صورت دیجیتال ارائه می‌کنند و با حذف کاغذها، فرآیند پرداخت را ساده‌تر و ایمن‌تر می‌کنند. هدف، کاهش هزینه‌های انتقال و افزایش امنیت است (نصیری مفخم، ۱۳۸۲: ۷۸).

۲-۳- چالش‌های ناشی از ابعاد حقوقی، اقتصادی و بانکی

چالش‌های مرتبط با چک‌های الکترونیکی، نیازمند حمایت حقوقی و جزایی کامل هستند تا اعتماد عمومی را جلب کرده و استفاده از آن‌ها را توجیه‌پذیر و اقتصادی سازند. این چالش‌ها شامل طیف وسیعی از مسائل و پیشنهادها است که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. انتقال پول به شخص ثالث از طریق چک‌های الکترونیکی، با توجه به امضای دیجیتال و ثبت اطلاعات در تمام مراحل، ایمن و قابل ردیابی است.
۲. گواهی امضای ظهنویس توسط بانک‌ها یا دفاتر اسناد رسمی، از انتقال پول به نام‌های مستعار یا جعل امضا جلوگیری می‌کند و تشویقی برای واریز چک‌ها به حساب جاری است.
۳. ارسال رونوشت چک‌های کارسازی شده به صاحب حساب، به شفافیت و نظارت بر تراکنش‌ها کمک می‌کند.
۴. دولت باید در جهت حفظ حقوق گیرندگان چک، اطلاعات اعتبار صادرکنندگان را در دسترس قرار دهد.

از جنبه حقوقی، پیشنهاد می‌شود شرکت‌های نرم‌افزاری، سیستم‌هایی طراحی کنند که صدور چک الکترونیکی را با کنترل موجودی حساب امکان‌پذیر سازند. این امر می‌تواند شامل بلوکه کردن مبلغ چک در حساب صادرکننده باشد، که مشابه چک تأییدشده در قانون صدور چک عمل می‌کند. علاوه بر این، با امکان صدور چک الکترونیکی به صورت آنی، نیازی به سند کاغذی چک نیست، زیرا

حواله‌های الکترونیکی می‌توانند جایگزین آن شوند و سیستم‌های بانکداری می‌توانند تراکنش‌ها را به صورت آنی ثبت و کنترل کنند.

۴- مزایای چک الکترونیکی

استفاده از چک الکترونیکی مزایای متعددی برای تراکنش‌های مالی به همراه دارد. این فناوری، سرعت پردازش تراکنش‌ها را به طور چشمگیری افزایش می‌دهد، زیرا چک‌ها به صورت آنی و بدون محدودیت زمانی قابل وصول هستند. این امر به معنای گردش سریع‌تر پول و بهبود نقدینگی در کسب‌وکارها است. یکی دیگر از فواید قابل توجه، نظارت و پیگیری آسان تراکنش‌ها به صورت آنلاین است که شفافیت مالی را ارتقا می‌دهد و احتمال تخلفات را کاهش می‌دهد. علاوه بر این، چک الکترونیکی هزینه‌های مرتبط با تراکنش‌ها را نیز کاهش می‌دهد. حذف هزینه‌های چاپ، توزیع و نگهداری چک‌های فیزیکی، و همچنین کاهش هزینه‌های مراجعه حضوری به بانک، بهره‌وری را افزایش داده و بار مالی را برای کسب و کارها و افراد سبک‌تر می‌کند. بر این اساس، مطالب این مبحث دارای دو بند است که در بند اول آن به مزایای اقتصادی و تجاری چک‌های الکترونیکی و در بند دوم آن به مزایای امنیتی و قضایی چک الکترونیکی پرداخته می‌شود.

۴-۱- مزایای اقتصادی و تجاری

مزایای چک‌های الکترونیکی از نظر اقتصاد خرد: چک‌های الکترونیکی مزایای قابل توجهی در اقتصاد خرد دارند. یکی از مهم‌ترین مزایا، صرفه‌جویی در هزینه‌ها است. با استفاده از این سیستم، هزینه مبادلات به طور قابل توجهی کاهش می‌یابد. این امر به افراد و بنگاه‌های اقتصادی اجازه می‌دهد تا با کارایی بیشتری فعالیت کنند. علاوه بر این، چک‌های الکترونیکی فرآیندهای مدیریتی را ساده‌تر می‌کنند و به تأسیس و مدیریت کسب‌وکارهای کوچک کمک می‌نمایند. هزینه‌های جستجو و تحقیق نیز با دسترسی آسان‌تر به اطلاعات، کاهش می‌یابد. این امر تعادل قدرت را بین تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان برقرار می‌کند و محدودیت‌های ورود به بازار را کاهش می‌دهد. در نتیجه، رقابت افزایش می‌یابد و سود انحصاری کمتر می‌شود. این تغییرات، شرایط بهتری را برای افراد و خانوارها فراهم می‌کند تا بتوانند از مزایای اقتصاد دیجیتال بهره‌مند شوند.

مزایای چک‌های الکترونیکی از نظر اقتصاد کلان: مزایای استفاده از سیستم چک‌های الکترونیکی در اقتصاد کلان، مزایای چشمگیری را به همراه دارد. این فناوری نوین، رشد و توسعه تجارت، افزایش

فروش و درآمد، و تشویق سرمایه‌گذاری را تسهیل می‌کند. یکی از مهم‌ترین جنبه‌های آن، تسهیل انعقاد قراردادهای چندجانبه در حوزه‌های تجاری، صنعتی، و اقتصادی است. با استفاده از چک‌های الکترونیکی، کشورها می‌توانند فراتر از توافق‌های دوجانبه حرکت کنند و قراردادهای چندجانبه را شکل دهند. این امر نه تنها ثبات و پایداری را در توافقات بین‌المللی تضمین می‌کند، بلکه هزینه‌های اضافی ناشی از قراردادهای دوجانبه را کاهش می‌دهد. مزیت دیگر، شناسایی دقیق مزیت‌های نسبی هر کشور است. این امر برای کشورهایی با منابع غنی و ذخایر فراوان، مانند کشور ما، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. شناسایی مزیت‌های نسبی، به معنای درک صحیح از منابع عظیم نفت، گاز، معادن، زمین‌های حاصلخیز، سواحل زیبا، و ظرفیت‌های گردشگری است. این شناخت، سرمایه‌گذاران خارجی را جذب می‌کند و باعث می‌شود تا با اطمینان بیشتری در کشور ما سرمایه‌گذاری کنند. علاوه بر این، چک‌های الکترونیکی، روابط اقتصادی بین کشورها را تقویت می‌کند و به گسترش مناسبات سیاسی نیز کمک می‌نماید. با ایجاد پیوندهای تجاری قوی‌تر، روابط سیاسی نیز به صورت متقابل بهبود می‌یابد، زیرا منافع اقتصادی مشترک، کشورها را به سمت همکاری‌های نزدیک‌تر سوق می‌دهد. این سیستم همچنین فرصت‌های تجاری جدیدی را برای صنایع و شرکت‌ها ایجاد می‌کند و با رفع تبعیضات، به مذاکرات بین‌دولتی و کسب امتیازات تجاری کمک می‌رساند. نوآوری در محصولات و خدمات، مزیت دیگری است که چک‌های الکترونیکی به همراه می‌آورد. این سیستم، راه‌های جدیدی برای ارائه محصولات و خدمات نوآورانه فراهم می‌کند که در روش‌های سنتی ممکن نبود. در نتیجه، استفاده از چک‌های الکترونیکی، نه تنها به رشد اقتصادی و توسعه پایدار کمک می‌کند، بلکه باعث بهبود شاخص‌های خرد و کلان اقتصادی و در نهایت، افزایش رفاه جامعه می‌شود.

مزایای چک‌های الکترونیکی از نظر مصرف کاغذ: اجرای سیستم چک‌های الکترونیکی، مزایای قابل توجهی را به همراه دارد. یکی از مهم‌ترین این مزایا، حذف کاغذ از معاملات و روابط تجاری است. با این روش، وابستگی به اسناد کاغذی کاهش می‌یابد و امنیت و اعتبار چک‌ها افزایش می‌یابد. هر ساله، تعداد زیادی از چک‌ها به دلیل حوادثی مانند آتش‌سوزی، سیل، یا سرقت از بین می‌روند و دارندگان چک برای اثبات طلب خود دچار مشکل می‌شوند. اما با استفاده از چک‌های الکترونیکی، تمام معاملات در یک سامانه متمرکز ثبت می‌شود و نیازی به ارائه نسخه فیزیکی چک نیست. این امر نه تنها مصرف کاغذ را کاهش می‌دهد، بلکه مزایای دیگری مانند افزایش امنیت و سهولت در روند معاملات را به همراه دارد.

مزایای چک‌های الکترونیکی از نظر نیاز به حضور و تردد افراد: با استفاده از سیستم چک الکترونیکی، بسیاری از فرآیندهای بانکی به راحتی و بدون نیاز به حضور فیزیکی انجام می‌شوند. در این سیستم، تنها فرآیندهای خاص و محدودی نیاز به مراجعه حضوری دارند، مانند مسدودی یا دریافت گواهی عدم پرداخت. سایر عملیات، از جمله نقد کردن چک، با ارائه مدارک هویتی و بدون امضای الکترونیکی، قابل انجام است. گیرندگان چک می‌توانند مبلغ را به حساب خود واریز کنند، بدون نیاز به گواهی امضای الکترونیکی. این روش، به ویژه در شرایط کنونی با شیوع ویروس کرونا، مزایای قابل توجهی دارد. با کاهش مراجعات حضوری، خطر ابتلا به بیماری‌های واگیردار مانند کرونا کمتر می‌شود و به تبع آن، فشار بر سیستم بهداشت و درمان کشور نیز کاهش می‌یابد. به طور متوسط، روزانه تعداد زیادی چک در کشور تصفیه می‌شود، و با الکترونیکی شدن این فرآیند، تجمعات در بانک‌ها کمتر شده و به حفظ فاصله‌گذاری اجتماعی و پروتکل‌های بهداشتی کمک می‌کند.

مزایای راجع به سرعت و سهولت پرداخت: روش‌های وصول چک‌های کاغذی با مشکلات و هزینه‌های متعددی همراه است. در روش اول، چک در شعبه بانک صادرکننده قابل وصول است، اما این روند زمان‌بر و پرهزینه است. مشتریان مجبور به مراجعه حضوری به بانک و تحمل اتلاف وقت می‌شوند، که یکی از دلایل اصلی شلوغی بانک‌ها محسوب می‌شود. روش دوم، رایج‌تر است، اما نیاز به خواباندن چک در حساب دارد. در این روش، فرد چک را به حساب خود واریز می‌کند، و بانک باید اطلاعات چک را به اتاق پایاپای منتقل کند تا صحت آن تأیید شود. دریافت برگه رسید چک برای پیگیری در صورت عدم وصول، ضروری است، اما نگهداری این برگه‌ها برای افراد، به ویژه بازرگانان، دشوار است. برخلاف این روش‌ها، چک‌های الکترونیکی مزایای قابل توجهی دارند. انتقال چک‌های الکترونیکی بدون جابجایی فیزیکی امکان‌پذیر است و افراد می‌توانند به راحتی چک را به هر نقطه از کشور منتقل کنند. وصول این چک‌ها سریع‌تر و بدون هزینه‌های اضافی است، و نگرانی‌های مرتبط با چک‌های کاغذی را برطرف می‌کند.

مزایای راجع به سرعت و سهولت انتقال: امروزه، چک الکترونیکی به عنوان یک روش پرداخت امن و قابل اعتماد، مزایای قابل توجهی را در مقایسه با چک‌های کاغذی سنتی ارائه می‌دهد. این سیستم، به ویژه در مقایسه با خدمات کارت، مزایای منحصر به فردی دارد. در حالی که کارت‌ها بیشتر برای معاملات خرد و توسط افراد عادی در کسب و کارهای کوچک مورد استفاده قرار می‌گیرند، چک الکترونیکی می‌تواند برای تراکنش‌های بزرگ‌تر و توسط اشخاص حقوقی، به ویژه در وصول و پرداخت‌های تجاری، به کار رود. یکی از نقاط قوت چک الکترونیکی، امنیت آن است. این سیستم

قادر است امنیت پرداخت‌ها را نه تنها در سطح محلی، بلکه در سراسر اینترنت تضمین کند. برخلاف کارت‌ها که ممکن است محدودیت‌های روزانه شارژ داشته باشند، چک الکترونیکی تحت کنترل مشتری است و هیچ محدودیتی در مبلغ تراکنش‌ها ندارد. این ویژگی آن را برای تمام دارندگان حساب، اعم از کوچک و بزرگ، مناسب می‌سازد. در میان روش‌های پرداخت الکترونیک موجود، چک الکترونیکی به عنوان امن‌ترین ابزار پرداخت شناخته می‌شود (درویش زاده، ۱۴۰۱: ۸۶-۹۲).

۲-۴- مزایای امنیتی و قضایی

در کنار مزایای متعدد اقتصادی و تجاری که برای چک‌های الکترونیکی شمارش شد، می‌توان مزایای متعدد امنیتی و قضایی برای چک‌های الکترونیکی شناسایی کرد. بر این اساس، این موارد عبارتند از:

الف. امنیت و دقت بالاتر و کاهش امکان جعل چک‌ها: با تمرکز بر نظام بانکی، چک‌های الکترونیکی ضریب امنیتی بالاتری را ارائه می‌کنند و ریسک جعل را به‌طور چشم‌گیری کاهش می‌دهند. قانون صدور چک در سال ۱۳۹۷، با اعمال مقررات مربوط به چک‌های الکترونیکی، نقش مهمی در افزایش دقت و کاهش جعل داشته است. قوانین دیگری نیز وجود دارند که می‌توانند با استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای، امنیت و دقت چک‌ها را بهبود بخشند. اختصاص یک کد منحصر به فرد به هر برگه چک الکترونیکی، اطمینان از صحت و اعتبار چک‌ها را ممکن می‌سازد. این امر وابستگی به شهادت کاغذی چک را کاهش می‌دهد و با ثبت اطلاعات در سیستم مرکزی بانک، اعتبار چک‌ها افزایش می‌یابد. در نتیجه، نگرانی‌های مربوط به از بین رفتن چک‌ها در حوادثی مانند سیل و زلزله برطرف می‌شود. چک‌های الکترونیکی، به دلیل ماهیت دیجیتال خود، نیاز به بررسی‌های ویژه‌ای ندارند. تمامیت و دقت یک چک الکترونیکی تضمین شده است، مشروط بر اینکه امنیت سیستم و شبکه رایانه‌ای حفظ شود. امنیت در سیستم‌های کامپیوتری، محافظت از اطلاعات و اطمینان از عدم دسترسی غیرمجاز را تضمین می‌کند. این امر شامل کنترل دسترسی، تأیید هویت، محرمانگی، صحت داده‌ها و غیرقابل انکار بودن ارسال و دریافت اطلاعات است. بدون امنیت، سیستم‌ها در معرض هک شدن، دستکاری داده‌ها و سایر تهدیدات قرار می‌گیرند که اعتبار آنها را به چالش می‌کشد (نوری و نجوانی، ۱۳۹۰: ۲۲).

ب. فراهم شدن زمینه‌ای برای پیشگیری از جرایم: استفاده از چک‌های الکترونیکی، نقشی حیاتی در مبارزه با جرایم مرتبط با چک‌های کاغذی ایفا می‌کند. این روش، جرایم متعدد ناشی از ماهیت

فیزیکی چک‌ها را به حداقل می‌رساند، از جمله جعل، دستکاری، سرقت و سایر تخلفات مرتبط. این جرایم، بار سنگینی بر سیستم قضایی کشور تحمیل می‌کنند، با ایجاد پرونده‌های متعدد قضایی، طولانی شدن روند دادرسی، و هزینه‌های مالی قابل توجهی برای بزه‌دیدگان و حاکمیت کشور. قانون ارتقای سلامت اداری و پیشگیری از فساد، که اخیراً به صورت دائمی تصویب شده است، بر اهمیت پیشگیری از جرایم مرتبط با چک‌ها و امور اقتصادی تأکید دارد. این قانون، دستگاه‌های حاکمیتی را موظف به اجرای اقدامات پیشگیرانه کرده است. به عنوان مثال، وزارت اقتصاد و امور دارایی، طبق این قانون، باید ظرف دو سال، نظام جامع اطلاعات مالیاتی و پایگاه اطلاعاتی چک‌های بلامحل و سفته‌های واخواستی را راه‌اندازی کند. این اقدامات، به عنوان ابزارهایی برای پیشگیری از جرایم مالیاتی و اقتصادی، در نظر گرفته شده‌اند. پرونده‌های قضایی مرتبط با چک‌های بلامحل و کلاهبرداری‌های مرتبط، بخش قابل توجهی از دعاوی قضایی کشور را تشکیل می‌دهند. آمار چک‌های برگشتی، گستردگی این مشکل را نشان می‌دهد. بر اساس آمار بانک مرکزی، در سال ۱۳۹۰، بیش از ۸.۹ میلیون چک در اتاق پایاپای برگشت خورده است. این روند صعودی بوده و نسبت چک‌های برگشتی به صادره، از ۴ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۱۲ درصد در سال ۱۳۹۰ رسیده است (میدری، ۱۳۹۳: ۱۲). چک‌های کاغذی، ارتباطی با موجودی حساب بانکی افراد ندارند. به عنوان مثال، شخصی با گردش ماهانه کمتر از ۱۰ میلیون تومان، می‌تواند چک‌هایی با مبالغ بسیار بالاتر صادر کند، به شرطی که دیگران به او اعتماد داشته باشند. بانک مرکزی، با هدف حل این مشکل، طرح‌هایی مانند تفکیک مشتریان و رنگ‌بندی چک‌ها را مطرح کرد، اما به دلایل مختلف، قابل اجرا نبودند. در حال حاضر، چک‌های کاغذی بدون در نظر گرفتن اعتبار حساب، صادر می‌شوند، که منجر به افزایش آمار چک‌های برگشتی و کلاهبرداری می‌شود. با راه‌اندازی چک الکترونیکی، بانک مرکزی می‌تواند با تعیین سقف برای مبالغ چک‌های صادره، بر اساس گردش ماهانه یا سوابق قبلی، این مشکل را برطرف کند.

۵- معایب حقوقی چک الکترونیکی

با وجود مزایای فراوان چک الکترونیکی از جمله سرعت، کاهش هزینه‌ها و امنیت بیشتر در مقایسه با چک‌های سنتی، این ابزار نوین مالی با چالش‌ها و معایب خاصی نیز مواجه است. از جمله مهم‌ترین دغدغه‌ها می‌توان به مسائل مربوط به اثبات اصالت چک، مخاطرات امنیتی دیجیتال، نبود شفافیت کافی در برخی مقررات و همچنین پیچیدگی در اجرای احکام مربوط به چک‌های الکترونیکی اشاره کرد. در این بخش، به بررسی این معایب و تأثیر آن‌ها بر روابط حقوقی میان طرفین چک الکترونیکی

پرداخته خواهد شد. بنابراین مجموعه معایب حقوقی چک‌های الکترونیکی در چهار قسمت به شرح زیر قابل بحث است.

۱-۵- عدم رفع ایرادات قانونی چک‌های کاغذی در قوانین چک‌های الکترونیکی

قانون‌گذار در قانون اصلاح قانون صدور چک، به برخی مسائل مهم حقوقی و قانونی مرتبط با چک‌های کاغذی بی‌توجهی کرده است. برای مثال، در مورد مسئولیت صادرکنندگان مشترک چک، مشخص نیست که آیا این مسئولیت تضامنی است یا نسبی. این موضوع در حالی است که رویه قضایی بر این اساس استوار است که چک به عنوان یک سند تجاری، قابل نقل و انتقال است و مانند اسکناس، تحت مالکیت دارنده قرار می‌گیرد. طبق مواد ۳ و ۱۱ قانون صدور چک و ۳۱۰ و ۳۱۲ قانون تجارت، دارنده چک می‌تواند آن را به شخص دیگری منتقل کند، و این انتقال، حق اقامه دعوی حقوقی و کیفری علیه صادرکننده را برای منتقل‌الیه فراهم می‌کند. این امر مبتنی بر اصل عدم توجه ایرادات به اشخاص ثالث است، که بیان می‌کند شرط مندرج در متن چک فقط بین صادرکننده و دارنده اولیه چک معتبر است و شامل شخص ثالث نمی‌شود. با این حال، نظریه اقلیت متفاوت است. بر اساس ماده ۲۴۵ قانون تجارت، اگر صادرکننده چک، آن را در وجه شخص معینی صادر کرده و با قلم گرفتن بر روی عبارت یا حواله کرد، قصد دارد که فقط دارنده مشخص، وجه چک را وصول کند، در این صورت دارنده اولیه با پذیرش چک، با این شرط موافقت کرده است. بنابراین، دارنده اصلی نمی‌تواند با ظهورنویسی، چک را به شخص دیگری منتقل کند و در صورت انتقال، منتقل‌الیه حق اقامه دعوی حقوقی و کیفری علیه صادرکننده را نخواهد داشت (شورای عالی مبارزه با پول شویی ۱۳۹۳: ۱۵ - ۱۷).

۲-۵- عدم توجه به روش‌های تخلف از قوانین مرتبط با چک‌های الکترونیکی

در نظام‌های حقوقی مختلف، روش‌هایی برای تخلف و دور زدن قوانین مرتبط با چک‌های الکترونیکی وجود دارد که به‌ویژه از طریق سامانه‌های الکترونیکی قابل اجرا است. این روش‌ها شامل فعالیت‌های متنوعی هستند که به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم:

الف. افتتاح حساب با هویت جعلی: مجرمان با تأسیس شرکت‌های صوری، معاملات جعلی را ترتیب می‌دهند. آن‌ها با ارائه اسناد جعلی، مانند صورتحساب‌های غیرواقعی یا چک‌های الکترونیکی تقلبی، پول‌های غیرقانونی را شستشو می‌دهند. این فرایند شامل خرید کالا یا خدمات با چک‌های جعلی و سپس دریافت پول نقد از طریق سیستم بانکی است.

ب. خدمات بیمه‌ای: صنعت بیمه نیز به عنوان یک ابزار برای پولشویی مورد سوءاستفاده قرار می‌گیرد. مجرمان با خرید بیمه‌نامه‌های نقدی و سپس فروش یا تبدیل آن به چک‌های الکترونیکی، پول غیرقانونی را تطهیر می‌کنند. آن‌ها از انواع بیمه‌های عمر، عمومی و سرمایه‌گذاری استفاده می‌کنند. یکی از شگردهای رایج، خرید بیمه‌نامه‌های گران‌قیمت و سپس لغو قرارداد و درخواست استرداد پول به یک بانک خارجی است. همچنین، استفاده از واسطه‌ها در صنعت بیمه، ارتباط مستقیم بین شرکت‌های بیمه و مشتریان را قطع می‌کند و زمینه‌ساز فعالیت‌های غیرقانونی می‌شود (انصاری پیرسرایبی و شاه بهرامی، ۱۳۹۳: ۱۸۷-۱۹۰).

۳-۵- تعارض قوانین در حوزه عملیات مالی مرتبط با چک‌های الکترونیکی

در حالی که مزایای فراوانی برای چک‌های الکترونیکی در مقایسه با چک‌های کاغذی ذکر شده است، اما این سیستم بدون معایب و مشکلات نیست. برخی از این معایب به خود چک‌های الکترونیکی مربوط می‌شوند، در حالی که برخی دیگر به عملیات مالی مرتبط با آن‌ها بازمی‌گردد. یکی از اهداف اصلی در پیاده‌سازی چک‌های الکترونیکی، هماهنگ‌سازی قوانین داخلی و بین‌المللی در این حوزه است. با این حال، در برخی موارد، این هماهنگی به درستی اجرا نشده است. به عنوان مثال، یکی از کاربردهای غیرقانونی چک‌های الکترونیکی، استفاده از آن‌ها در فعالیت‌های پولشویی است. در حالی که تلاش‌های بین‌المللی برای مقابله با این موضوع صورت گرفته، ایران نیز در سطح ملی اقداماتی را انجام داده است. به عنوان مثال، علاوه بر جرم‌انگاری پولشویی در قوانین مختلف، ایران به کنوانسیون وین ۱۹۸۸ پیوسته است که دولت را ملزم به جرم‌انگاری پولشویی درآمدهای حاصل از مواد مخدر می‌کند. با توجه به موقعیت ایران در مسیر ترانزیت مواد مخدر و تأثیرات مخرب پولشویی بر اقتصاد کشور، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، قانون مبارزه با پولشویی در سال ۱۳۸۶ تصویب شد و در سال ۱۳۸۸، آیین‌نامه اجرایی آن به تصویب دولت رسید. در حوزه داخلی، با وجود قوانین موجود در قانون اساسی و مقررات مربوط به ضبط اموال نامشروع و اخلال در نظام اقتصادی، از جمله قانون مجازات اخلال‌گران و قانون مبارزه با مواد مخدر، خلأ قانونی در جرم‌انگاری پولشویی مشهود بود. تهدیدهای جهانی پولشویی، ضرورت مقابله با آن را بیش از پیش آشکار کرد. عدم آگاهی از تبعات مخرب پولشویی بر اقتصاد ایران، باعث شده است که تا کنون اقدامات جدی و حساسیتی ویژه برای مواجهه با این پدیده در کشور ایجاد نشود. فقدان درک صحیح از تأثیرات منفی پولشویی، توجه کافی به این مسئله مهم را به تأخیر انداخته است (الماسی و حسین زاده، ۱۳۸۷: ۲).

۴-۵- عدم توجه به قواعد تجاری بین‌المللی در حوزه چک

تجارت الکترونیک، به عنوان یک پدیده نوین، نیازمند قوانینی است که ماهیت بین‌المللی آن را در نظر بگیرند. قانون تجارت الکترونیک، با تأکید بر تفسیر قوانین در بستر جهانی، به دنبال ایجاد هماهنگی و انسجام در این حوزه است. ظهور فناوری‌های نوین، بر تعاملات حقوقی و روش‌های پرداخت تأثیر گذاشته و چشم‌انداز ارتباطات را دگرگون کرده است. با امکان صدور و انتقال اسناد تجاری الکترونیکی، تقاضا برای استفاده از این اسناد افزایش یافته، اما در عین حال، چالش‌هایی را در تعیین قانون حاکم بر این اسناد در فضای مجازی به وجود آورده است. کشورهای مختلف، از جمله ایران، در تلاش برای حل این چالش، قوانین جدیدی را وضع کرده‌اند. به عنوان مثال، قوانین نمونه آنسیترال، با تأکید بر اصول برابری کاربری و بی‌طرفی رسانه‌ای، سعی در غلبه بر این مشکل دارند. با این حال، همچنان ممکن است ابهاماتی در مورد قانون حاکم در فضای الکترونیک وجود داشته باشد. به همین دلیل، روند جهانی به سمت پذیرش اصل حاکمیت اراده پیش می‌رود، که به طرفین اجازه می‌دهد حقوق فراملی را به عنوان سیستم حقوقی حاکم بر تعهدات انتخاب کنند. در حوزه نقل و انتقالات مالی، مقررات ارزی هر کشور بر مبادلات بین‌المللی تأثیرگذار است و موجب کاهش انتقال ارز میان کشورها شده است. این امر، به همراه توسعه روش‌های پرداخت بانکی، استفاده از سند چک در معاملات بین‌المللی را محدود کرده است. با این حال، چک‌های مسافرتی به دلیل تسهیل سفر و ارتباط با بانک‌های مختلف، استثنایی در این زمینه محسوب می‌شوند. تلاش برای ایجاد وحدت حقوقی در زمینه چک به قرن نوزدهم بازمی‌گردد. اتحادیه حقوق بین‌الملل در لندن، در سال ۱۹۱۰، قواعد متحدالشکلی را در مورد چک ارائه کرد. کنفرانس دیپلماتیک لاهه نیز در سال ۱۹۲۱، ابتکاری را برای تصویب مقرراتی در جهت وحدت حقوقی چک آغاز کرد. تحول سیستم‌های پرداخت، یکی از الزامات مهم برای پیوستن ایران به صحنه تجارت الکترونیک است. پیوستن ایران به دنیای تجارت الکترونیک، مستلزم تحول در سیستم‌های پرداخت است. چک‌های الکترونیکی، راه‌حلی کارآمد و ایمن برای تمام دارندگان حساب، اعم از کوچک و بزرگ، به‌شمار می‌روند. این روش پرداخت، با حذف کاغذها و تبدیل داده‌های پرداخت به قالب دیجیتال، امنیت و کارایی را ارتقا می‌دهد. هدف اصلی، حذف انتقال فیزیکی چک‌ها و کاهش هزینه‌های مرتبط است. با استفاده از این سیستم، تراکنش‌های بانکی با اطمینان و امنیت در بستر اینترنت انجام می‌شوند. داده‌های دیجیتالی، در شبکه‌ای کنترل‌شده، صحت خود را حفظ کرده و خطر تقلب را به حداقل می‌رسانند. این تحول، گامی مهم در جهت مدرن‌سازی سیستم‌های پرداخت و تسهیل تجارت الکترونیک است.

۶- آثار چک الکترونیکی در حقوق فرانسه

در حقوق فرانسه، پذیرش و توسعه چک الکترونیکی^۱، علاوه بر سهولت در انجام معاملات، چالش‌هایی را نیز در حوزه‌های حقوقی، اثباتی و اجرایی به همراه داشته است. این مبحث به بررسی آثار حقوقی چک الکترونیکی در نظام حقوقی فرانسه می‌پردازد و تلاش می‌کند تا با تحلیل قوانین، رویه‌ها و تحولات موجود، ابعاد مختلف این ابزار نوین را روشن سازد. در ادامه آثار آن بیان می‌شود:

۶-۱- اعتبار و رسمیت چک الکترونیکی

در حقوق فرانسه، چک الکترونیکی از اعتبار و رسمیت قانونی برخوردار است و همانند چک کاغذی، به عنوان یک سند تجاری معتبر شناخته می‌شود. بر اساس ماده ۱۳۱۶-۱ قانون مدنی فرانسه، نوشته الکترونیکی از لحاظ ارزش اثباتی معادل نوشته کاغذی است، مشروط بر اینکه هویت صادرکننده به طور دقیق قابل شناسایی باشد و سند در شرایطی که تمامیت آن تضمین شود، ایجاد و نگهداری گردد. همچنین، امضای الکترونیکی در قانون مدنی فرانسه معتبر دانسته شده و اگر فرایند شناسایی امضا و تمامیت سند تضمین شود، امضای الکترونیکی همان اثر امضای دستی را دارد. قوانین فرانسه تصریح می‌کنند که صرف الکترونیکی بودن چک، موجب بی‌اعتباری آن نمی‌شود و حتی اگر امضای الکترونیکی از نوع واجد شرایط^۲ نباشد، باز هم اصل بر اعتبار آن است مگر خلافش اثبات شود. در صورت بروز اختلاف درباره اصالت چک یا امضای الکترونیکی، دادگاه با بررسی شرایط قانونی، اعتبار سند را احراز می‌کند. بنابراین، چک الکترونیکی در حقوق فرانسه دارای رسمیت کامل است و تمامی مقررات مربوط به چک‌های سنتی، در مورد چک‌های الکترونیکی نیز لازم‌الرعایه است. این اعتبار موجب شده چک الکترونیکی در روابط تجاری و خصوصی همان نقش و اثر چک کاغذی را ایفا کند (سلطانی، ۱۳۹۰: ۲۸).

۶-۲- مسئولیت مدنی بانک‌ها

در حقوق فرانسه، بانک‌ها در عملیات مربوط به چک، مسئولیت مدنی ویژه‌ای دارند و به عنوان عاملان فعال در این فرایند شناخته می‌شوند. بانک موظف است هنگام ارائه چک، موجودی حساب را بررسی کند و در صورت نبود موجودی کافی، از پرداخت چک خودداری نماید و این موضوع را به بانک

^۱. chèque électronique

^۲. qualified

مرکزی اطلاع دهد. اگر بانک بدون رعایت این الزامات چک را پرداخت کند یا اطلاعات لازم را منتقل نکند، مسئول جبران خسارت وارده به ذی نفع یا اشخاص ثالث خواهد بود. همچنین، بانک باید دستور ممنوعیت صدور چک را در صورت برگشت خوردن چک صادر کند و از تکرار تخلف جلوگیری نماید. در صورت بروز تقصیر یا کوتاهی بانک در اجرای وظایف قانونی، مسئولیت جبران خسارت متوجه بانک خواهد بود و ذی نفع می تواند علیه بانک طرح دعوا کند. بانک مرکزی فرانسه نیز نقش مهمی در جمع آوری و توزیع اطلاعات مربوط به چک های برگشتی و وضعیت حساب ها دارد تا از وقوع تخلفات بیشتر جلوگیری شود. هدف اصلی این مقررات، حمایت از حقوق اشخاص و تضمین سلامت مبادلات مالی است (Gola, ۲۰۱۳: ۷۴).

۳-۶- نقش بانک مرکزی فرانسه

نقش بانک مرکزی فرانسه در مورد چک الکترونیک شامل نظارت و تنظیم مقررات مربوط به صدور، ثبت و پرداخت چک های الکترونیکی است. این بانک با ایجاد زیرساخت های فنی و سامانه های الکترونیکی، سرعت، دقت و امنیت عملیات چک را افزایش می دهد و از سوءاستفاده ها و جعل جلوگیری می کند. بانک مرکزی همچنین مسئولیت جمع آوری و مدیریت اطلاعات مربوط به وضعیت حساب ها و چک های برگشتی را بر عهده دارد و به بانک ها و مراجع ذی ربط اطلاع رسانی می کند تا از صدور چک های بی اعتبار جلوگیری شود. این نهاد با اعمال سیاست های نظارتی، تضمین می کند که بانک ها به موقع دستور ممنوعیت صدور چک را در صورت نبود موجودی صادر کنند و بدین ترتیب سلامت نظام پرداخت را حفظ می کند. بانک مرکزی فرانسه همچنین نقش کلیدی در حفظ ثبات مالی و اعتماد عمومی به ابزارهای پرداخت الکترونیکی دارد و با کنترل و هماهنگی بانک ها، از بروز تخلفات جلوگیری می کند. به طور کلی، بانک مرکزی با فراهم آوردن زیرساخت های لازم و نظارت مستمر، زمینه استفاده گسترده و مطمئن از چک الکترونیکی را در نظام بانکی فرانسه فراهم می آورد (Mfini, ۲۰۲۲: ۱-۱۹۲).

۴-۶- مسئولیت مدنی و کیفری ناشی از جعل یا سوءاستفاده

مسئولیت مدنی و کیفری ناشی از جعل یا سوءاستفاده از چک الکترونیکی در حقوق فرانسه دارای ابعاد گسترده ای است. از نظر مسئولیت مدنی، هر گونه جعل یا استفاده غیرمجاز از چک الکترونیکی موجب الزام جاعل به جبران خسارت وارده به ذی نفع یا اشخاص ثالث می شود. بانک ها نیز در صورت

کوتاهی در کنترل و پیشگیری از جعل یا سوءاستفاده مسئول شناخته شده و باید خسارات ناشی از آن را جبران کنند. از منظر کیفری، جعل چک الکترونیکی یا استفاده آگاهانه از چک جعلی جرم محسوب می‌شود و مرتکب ممکن است به حبس تا پنج سال و جریمه نقدی تا (۲۵۰۰۰۰۰۰ فرانک) محکوم شود. در موارد جعل یا شبیه‌سازی چک، مجازات حبس تا هفت سال و جریمه نقدی تا (۵۰۰۰۰۰۰۰۰ فرانک) پیش‌بینی شده است. همچنین، وسایل و تجهیزات مورد استفاده برای جعل ضبط و مصادره می‌شوند مگر اینکه مالک ادعای بی‌اطلاعی کند. صدور چک بدون موجودی نیز جرم کیفری است که ابتدا با مجازات‌های شدید همراه بود، اما قوانین جدید تلاش کرده‌اند مجازات‌ها را متناسب‌تر کنند. در صورت صدور چک بدون موجودی، حامل چک می‌تواند گواهی عدم پرداخت از بانک دریافت کند و علیه صادرکننده اقدام قانونی نماید. بانک‌ها موظف به اطلاع‌رسانی به بانک مرکزی درباره چک‌های برگشتی و ممنوعیت صدور چک برای صادرکنندگان متخلف هستند. صاحب حسابی که چک‌های برگشتی دارد، ممکن است تا ده سال از صدور چک محروم شود که این محرومیت آثار مالی و اعتباری گسترده‌ای دارد. در نهایت، این مقررات با هدف حفظ سلامت نظام پرداخت و افزایش اعتماد عمومی به چک‌های الکترونیکی تدوین شده‌اند (۶۸۹-۷۱۴؛ ۲۰۰۴؛ Bounie and Marc).

۵-۶- حفظ اعتبار و اطمینان در معاملات

حفظ اعتبار و اطمینان در معاملات بر اساس چک الکترونیک در قانون فرانسه با ایجاد زیرساخت‌های امن و مقررات دقیق امکان‌پذیر شده است. نخست، صدور چک الکترونیکی با استفاده از امضای دیجیتال و ثبت در سامانه‌های بانکی امن انجام می‌شود که از جعل، سرقت و تحریف جلوگیری می‌کند. این امر موجب افزایش اطمینان طرفین معامله نسبت به اصالت و صحت چک می‌شود. همچنین، بانک مرکزی فرانسه با راه‌اندازی سامانه‌های یکپارچه، نظارت دقیق بر صدور و پرداخت چک‌ها دارد و اطلاعات مربوط به وضعیت حساب‌ها و چک‌های برگشتی را به‌صورت آنلاین مدیریت می‌کند. این سامانه‌ها امکان پیگیری سریع و شفاف تراکنش‌ها را فراهم کرده و از صدور چک‌های بی‌اعتبار جلوگیری می‌کنند. علاوه بر این، قانون جدید صدور چک در فرانسه محدودیت‌هایی مانند اعتبار سه ساله برای دسته چک‌ها و الزام به درج شناسه یکتا برای هر برگ چک را مقرر کرده است که به حفظ نظم و جلوگیری از سوءاستفاده کمک می‌کند. بانک‌ها موظف‌اند کسری موجودی را در سامانه ثبت کنند و در صورت عدم پرداخت، ممنوعیت صدور چک برای صادرکننده اعمال می‌شود که این اقدام به حفظ اعتبار مالی افراد و کاهش ریسک معاملات کمک می‌کند. همچنین، امکان وصول چک الکترونیکی به صورت غیرحضوری و سریع، سرعت گردش مالی را افزایش داده و رضایت

طرفین را بالا می‌برد. در مجموع، ترکیب فناوری امن، نظارت متمرکز و مقررات سخت‌گیرانه، اعتبار و اطمینان چک الکترونیکی را در معاملات خصوصی و تجاری فرانسه تضمین می‌کند (Delaplace, ۲۰۱۷: ۱۰۸-۱۴۰).

نتیجه گیری

پژوهش حاضر با رویکرد تطبیقی به بررسی چالش‌های حقوقی، فنی و نهادی در زمینه صدور چک الکترونیکی در نظام حقوقی ایران و فرانسه پرداخت. یافته‌ها نشان می‌دهد که گذار از چک سنتی به چک الکترونیکی، صرفاً یک تحول فناورانه نیست، بلکه مستلزم بازتعریف نقش نهادهای حقوقی، تنظیم‌گری دقیق و ایجاد زیرساخت‌های اعتمادساز در سطح ملی است. در این میان، فرانسه توانسته با تکیه بر تجربه‌های پیشین خود در حوزه دیجیتال‌سازی خدمات مالی و با اتکاء بر نظام بانکی منسجم، روند گذار به چک الکترونیکی را با موفقیت نسبی طی کند. در این کشور، مفاهیم اساسی چون امضای الکترونیکی، شناسایی هویت دیجیتال، و اسناد الکترونیکی جایگاه قانونی مشخصی دارند و قوانین مربوط به اسناد تجاری با اصلاحاتی متناسب با فضای دیجیتال همراه شده‌اند. در مقابل، در نظام حقوقی ایران، با وجود تصویب قوانین پراکنده‌ای همچون قانون تجارت الکترونیکی و قانون صدور چک (اصلاحی ۱۳۹۷)، همچنان عدم انسجام و نبود آیین‌نامه‌های اجرایی جامع، چالش‌هایی جدی در مسیر توسعه چک الکترونیکی ایجاد کرده است. از جمله این چالش‌ها می‌توان به عدم تعریف دقیق چک الکترونیکی در متون قانونی، نبود جایگاه حقوقی شفاف برای امضای دیجیتال، نبود رویه قضایی منسجم در دعاوی مرتبط با اسناد الکترونیکی، و ضعف در زیرساخت‌های فنی و نظارتی اشاره کرد. همچنین، مسئولیت مدنی و کیفری ناشی از جعل و سوءاستفاده از چک الکترونیکی در قوانین ایران به‌صراحت تبیین نشده و این خلأ می‌تواند زمینه‌ساز افزایش دعاوی و بی‌اعتمادی عمومی شود. تحلیل تطبیقی انجام‌شده در این پژوهش نشان می‌دهد که استفاده از تجارب کشورهای مانند فرانسه می‌تواند برای نظام حقوقی ایران سودمند باشد، به‌ویژه در زمینه‌هایی چون طراحی ساختارهای نظارتی متمرکز، تعریف مسئولیت حقوقی بانک‌ها و صادرکنندگان چک، و فراهم‌سازی بسترهای فناورانه امن. فرانسه با ایجاد سامانه‌های اطلاعاتی یکپارچه بانکی، الزام به ثبت چک در سامانه‌های مرکزی، محدودسازی دوره اعتبار دسته چک‌ها و ایجاد پیوند میان اطلاعات هویتی صادرکننده با شناسه یکتای چک، توانسته است میزان تقلب، صدور چک بی‌محل و جعل را به میزان چشمگیری کاهش دهد. در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که استقرار موفق چک الکترونیکی در نظام حقوقی ایران نیازمند اقداماتی هماهنگ در سه سطح تقنینی، قضایی و اجرایی است. این اقدامات شامل بازنگری و تکمیل قوانین موجود، تدوین آیین‌نامه‌های فنی و نظارتی، آموزش قضات و وکلای حوزه اسناد دیجیتال، و فرهنگ‌سازی عمومی برای پذیرش ابزارهای نوین مالی است. همچنین، با توجه به رشد سریع فناوری‌های مالی (فین‌تک) و اهمیت اعتماد در معاملات الکترونیکی، باید به مقوله مسئولیت‌پذیری

نهادهای دخیل در فرآیند صدور و پرداخت چک الکترونیکی توجه ویژه‌ای داشت. پژوهش حاضر با برجسته کردن تفاوت‌ها و ظرفیت‌های دو نظام، مسیر اصلاحات حقوقی لازم برای ایران را روشن‌تر کرده و گامی در جهت ارتقاء شفافیت و کارآمدی در نظام اسناد تجاری برداشته است.

لذا در این زمینه پیشنهادات ذیل ارائه می‌گردد:

۱- تدوین مقررات اختصاصی و جامع برای چک الکترونیکی در ایران: با الگوبرداری از رویکرد فرانسه که چارچوب‌های قانونی و فنی نسبتاً شفافی برای صدور و گردش چک الکترونیکی تدوین کرده، پیشنهاد می‌شود که ایران نیز مقررات مستقلی را در این زمینه ایجاد کند تا ابهامات فعلی رفع و اعتماد عمومی افزایش یابد.

۲- ایجاد زیرساخت فنی متمرکز و قابل ردیابی با استانداردهای بالا: فرانسه با استفاده از سامانه‌های پیشرفته بانکی و نظارتی مانند STET توانسته فرآیند پردازش چک‌های الکترونیکی را با شفافیت و سرعت بالا انجام دهد. پیشنهاد می‌شود ایران نیز با تمرکز بر توسعه سامانه‌ای ملی و منسجم، قابلیت ردیابی و کنترل دقیق‌تری بر چک‌های الکترونیکی داشته باشد.

۳- افزایش اعتبار اثباتی چک الکترونیکی از طریق امضای دیجیتال معتبر و مورد پذیرش دادگاه‌ها: در فرانسه، استفاده از امضای دیجیتال پیشرفته جایگاه حقوقی مستحکمی دارد. در ایران نیز پیشنهاد می‌شود زیرساخت حقوقی و فنی برای پذیرش رسمی و اثباتی امضای دیجیتال تقویت شود تا از چالش‌های اثباتی در دعاوی مربوط به چک‌های الکترونیکی کاسته شود.

۴- پیش‌بینی ضمانت اجراهای مشخص برای سوءاستفاده‌های الکترونیکی: در فرانسه قوانین خاصی برای تقلب‌های سایبری و جرائم مرتبط با ابزارهای مالی دیجیتال پیش‌بینی شده است. پیشنهاد می‌شود قانون‌گذار ایرانی نیز ضمانت اجراهای کیفری و مدنی متناسب با تخلفات مربوط به چک الکترونیکی را صریح‌تر مشخص نماید.

منابع

- ۱- الماسی، نجادعلی و حسین زاده، مهدی (۱۳۸۷)، اصل حاکمیت اراده و تعیین حقوق فراملی بازرگانی به عنوان سیستم حقوقی حاکم بر تعهدات اسناد تجاری الکترونیکی، دانشنامه مفید، دوره ۴، شماره ۲.
- ۲- انصاری پیرسرایبی، زربخش و شاه بهرامی، اسدالله (۱۳۹۳)، ضرورت استفاده از سیستم های تشخیص پول شویی در بانکداری، الکترونیکی، فصلنامه روند (روند پژوهش های اقتصادی) دوره ۲۱، شماره ۶۸.
- ۳- درویش زاده، محمد حسین (۱۴۰۰)، چالش های و نوآوری های چک الکترونیکی از منظر حقوق، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق تجارت الکترونیکی، دانشگاه علم و فرهنگ تهران، دانشکده علوم انسانی.
- ۴- سلطانی، محمد (۱۳۹۰)، ادله الکترونیکی و اثبات دعوا در معاملات برخط اوراق بهادار و دریافت تلفنی سفارشات، فصلنامه بورس اوراق بهادار، دوره ۴، شماره ۱۳.
- ۵- شورای عالی مبارزه با پول شویی مرکز اطلاعات مالی و مبارزه با پولشویی گروه آموزش و اطلاع رسانی (۱۳۹۳)، جزای عمومی سطح ۱.
- ۶- لورگی، سیروس (۱۳۹۹)، بررسی وضعیت و ماهیت حقوقی چک الکترونیکی و چگونگی اعمال مقررات مربوط به چک بر آن، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس.
- ۷- مسعودی، علیرضا (۱۳۹۰)، حقوق بانکی، چ ۵، تهران: انتشارات پیشبرد.
- ۸- میدری، حسین (۱۳۹۳)، حذف چک با چک الکترونیکی، روزنامه دنیای اقتصاد، پنجشنبه ۲۲ آبان ماه، شماره ۳۳۴۴.
- ۹- نصیری مفخم، فریا (۱۳۸۲)، طراحی و پیاده سازی یک سیستم چک الکترونیکی در ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان.

۱۰- نوری، محمدعلی و نخجوانی، رضا (۱۳۹۰)، حقوق تجارت الکترونیکی، ج ۲، تهران: کتابخانه گنج دانش.

۱۱- Bounie, David, and Marc Bourreau (۲۰۰۴), "Sécurité des paiements et développement du commerce électronique." *Revue économique* ۵۵, ۴.

۱۲- Delaplace, Marie (۲۰۱۷), "Chapitre ۷. Les grandes fonctions d'une Banque centrale: la Banque de France et la BCE." *Éco Sup* ۵.

۱۳- Gola, Romain (۲۰۱۳), *Droit du commerce électronique: guide électronique du e-commerce*. Gualino: Lextenso éd.

۱۴- Mfini, Mon-espoir (۲۰۲۲), "Droit des affaires: instruments de crédit et de paiement".

۱۵- Nassili, Khadidja, and Haoues Salah" (۲۰۱۴), " Paiement Electronique: Mécanismes et Caractéristiques." *Revue d'Economie et de Statistique Appliquée* ۵, ۴ .

Challenges of Issuing Electronic Checks in the Legal Systems of Iran and France

Kousar Nazari^۱

Article Number: JHVMN-۲۰۰۶-۱۳۰۰

Abstract

With the development of new technologies in the field of banking services, electronic checks have been proposed as an alternative to paper checks in financial systems. This development, in addition to facilitating and accelerating transactions, provides greater security and transparency to the payment system. In the meantime, various countries, including Iran and France, are facing numerous challenges in adapting their legal and technical structures to the requirements of this new financial instrument. A proper understanding of these challenges requires a comparative legal and technical study of the two aforementioned systems. This research seeks to answer the question: What legal and institutional challenges exist in the path of fully establishing electronic checks in Iran and France, and what solutions can be proposed to overcome them? The aim of the research is to identify the obstacles to the full implementation of electronic checks in the two systems by comparative analysis of the existing challenges and to introduce appropriate reform platforms. The research method was analytical-descriptive and made use of library resources, domestic laws, European regulations, and judicial procedures. The findings show that in Iran, the lack of technical infrastructure, the absence of a specific law for e-checks, and the lack of security regulations are the main obstacles; while in France, the challenges are more related to institutional coordination, privacy protection, and judicial interpretation of electronic documents. As a result, the development of e-checks requires the adoption of explicit laws, the establishment of reliable technical mechanisms, and the interaction of judicial, financial, and technological institutions in both countries; and France, with its gradual and systematic approach, can provide a useful model for Iran.

Keywords: e-check, e-banking, e-payment, e-money, e-signature.

---

^۱. Master of Private Law, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran. (Corresponding Author) kousar.nazari^۱@gmail.com

